

Naposljetku valja zaključiti kako se ovdje nalazimo pred gotovo pionirskim i svakako značajnim djelima povijesti domaće historiografije. Knjiga Magdalene Najbar-Agičić zasigurno predstavlja nezaobilaznu literaturu za buduće istraživače lika i djela mnogih onovremenih historiografskih perjanica, najvažnijih institucija, kao i društveno-političkog okvira u kojemu se odvijala historiografska produkcija ranog socijalističkog razdoblja, uz implicitnu poruku kako bi dileme poput one navedene u naslovu (*u skladu s marksizmom ili činjenicama*, tj. potrebe da se činjenice usklađuju s dominantnom ideologijom ili joj se otvoreno podređuju) u budućnosti trebalo izbjeći. Knjiga Branimira Jankovića nosi još izrazitiju i direktniju poruku za sadašnjost i budućnost domaće historiografije, pri čemu autor sugerira potrebu da mladi povjesničari što više teorijski utemeljuju i preispituju svoj rad i istraživanja te nastavljaju hvatati priključak sa svjetskim trendovima.

No, što to točno znači u uvjetima današnje sve veće društvene, posljedično i historiografske, fragmentizacije, ostaje otvorenim pitanjem. Dapače, nakon ove svojevrsne pohvale preobražajnim nastojanjima u hrvatskoj historiografiji od sedamdesetih i osamdesetih godina nadalje, što je svakako bilo nužno i svrsishodno radi pluralizacije historiografskog istraživačkog polja, možda bi danas bilo vrijeme i za postavljanje druge vrste pitanja. Ako prihvatimo zaključak da je u dotičnom periodu došlo do umjerene preobrazbe domaće historiografije, da se radi o svojevrsnom kompromisu između staroga i novoga, što se, u kontinuitetu, odražava i do današnjeg dana, može li se onda danas, kad i neki istaknuti svjetski povjesničari (npr. Niall Ferguson) lamentiraju nad „padom i propašću povijesti“ i „ubijanjem discipline“ (Keith Windschuttle) pred naletom postmodernističkog relativizma, sve većeg broja povijesnih poddisciplina (pa i potpoddisciplina), pri čemu sve manji broj istraživača otpada na tzv. „tradicionalna“ područja diplomatske, pravne, međunarodne, političke, potom i socioekonomske povijesti, uz cvjetanje i bujanje (novih) kulturnih studija i svojevrsne *mikrokozmoigrafije*, može li se, dakle, u takvim uvjetima, relativno zaostajanje jedne male historiografije za tim trendovima možda doimati i kao svojevrsna prednost?

Marino Badurina

Nov izvor o nastanku Nezavisne Države Hrvatske

Alfred Rosenberg, Die Tagebücher von 1934 bis 1944. Herausgegeben und kommentiert von Jürgen Matthäus und Frank Bajohr, Frankfurt am Main: S. Fischer, 2015., 650 str.

U biblioteci *Die Zeit des Nationalsozialismus [Vrijeme nacionalsocijalizma]* poznate izdavačke kuće S. Fischer objavljeni su dnevници koje je od 1934. do 1944. vodio Alfred Rosenberg, jedan od vodećih nacionalsocijalista i „Hitlerov glavni ideolog“ (kako glasi naslov Rosenbergove biografije koju je napisao Ernst Piper). Uvodom i znanstvenim aparatom dnevnik su popratili povjesničari Jürgen Matthäus (*United States Holocaust*

Memorial Museum [USHMM], Washington) i Frank Bajohr (*Institut für Zeitgeschichte* [IfZ], München). Pored ostalog, oni donose izuzetno vrijedne nove informacije o razmišljanju najužeg vodstva Trećeg Reicha o sudbini Jugoslavije u satima, danima i tjednima nakon puča u Beogradu 27. ožujka 1941. godine, odnosno o stvaranju Nezavisne Države Hrvatske u tome vremenu. Knjiga, opskrbljena s jednom kartom i deset slika, sadrži četiri glavna dijela: uvod (str. 9-116), kritički obrađen tekst dnevnika (str. 117-523), dokumente koji se odnose na Rosenbergovo djelovanje (str. 525-611) i dodatak s popisom kratica, bibliografijom te kazalima (str. 613-650).

U podužem uvodu Matthäus i Bajohr čitatelju daju tek sažetu skicu Rosenbergova života (str. 11-15) jer je on u historiografiji već opširnije obrađen. Posebno se naglašava široka lepeza Rosenbergovih funkcija u okviru nacionalsocijalističkog sistema. Osim pozicije službenog stranačkog ideologa, od kraja dvadesetih sve je više prisvajao područje vanjske politike, 1933. doista je preuzeo vođenje Ureda vanjske politike Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke (NSDAP), iste je godine postao *Reichsleiter*, a sljedeće opunomoćenik Führera za cjelokupno svjetonazorsko školovanje i odgoj NSDAP-a, dok je 1941. utemeljio Institut za istraživanje židovskog pitanja i postao opunomoćenik za centralno uređenje pitanja istočnoeuropskog prostora (str. 13-14). Drugi dio uvoda koncentrirana se na karakteristike samoga dnevnika (str. 16-28) koji je, pored puno opširnijeg Goebbelsova, jedini značajniji izvor takva tipa koji se može pripisati ličnosti u samome vrhu Nacionalsocijalističke stranke (str. 18).

Posebno je zanimljiva sudbina Rosenbergovih dnevnika nakon 1945., što je posljednjih godina izazivalo senzaciju u svjetskim medijima, a time se bavi treći dio uvoda (str. 29-39). Naime, iako su dnevnicima trebali biti dokazni materijal tijekom Nürnberškog procesa, oni već tada nisu bili dostupni Rosenbergovu odvjetničkom timu. Štoviše, ispostavilo se da je pred sâm kraj suđenja Fred Niebergall, američki voditelj Odsjeka za kontrolu dokumenata na Nürnberškom procesu, opunomoćio Roberta Kempnera, člana američkog tužilaštva i nekadašnjeg činovnika u pruskom Ministarstvu unutarnjih poslova koji je 1933. bio otpušten iz službe, da preuzme brojne izvorne dokumente „u svrhe istraživanja i studija, za pisanje i za predavanja“ (str. 30-32). Kempner je na temelju toga protuzakonito prisvojio i u svome domu u SAD-u do kraja života 1993. godine zadržao brojne izvorne materijale, među njima i Rosenbergove dnevnike. U više od četiri desetljeća Kempner je samo jednom opširnije publicirao (1949. u časopisu *Der Monat*) izvatke iz spomenutog izvora, koji su se ticali Rosenbergova neprijateljskog držanja prema kršćanskoj religiji i crkvama u Trećem Reichu, ponajprije zbog osporavanja tadašnjih tvrdnji nacističkih apologeta. Da su dnevnicima u Kempnerovu privatnom vlasništvu, bilo je poznato samo nekolicini osoba, među njima i Hans-Güntheru Seraphimu, koji je 1956. objavio fragmente iz godina 1934./1935. i 1939./1940., sačuvane u kopijama koje su bile dostupne u Amsterdamu i Göttingenu. Kempnerovi nasljednici htjeli su nakon njegove smrti predati USHMM-u izvorne materijale koji su tada bili u kaotičnom stanju; do službenog preuzimanja 2001. već je dio njih nestao ili su ga prodali antikvari, a Rosenbergovi dnevnicima predani su USHMM-u tek 2013. godine, zahvaljujući akciji Ministarstva domovinske sigurnosti SAD-a (str. 32-37).

Četvrti dio uvoda (str. 40-58) bavi se Rosenbergovim položajem u nacionalsocijalističkom sustavu, njegovim antisemitizmom od početaka političkog djelovanja neposredno nakon kraja Prvog svjetskog rata, a pogotovo njegovom ulogom u pripremi zločinačkih mjera prije napada na SSSR u prvoj polovini 1941. godine. Posljednja dva poglavlja bave se Rosenbergovom ulogom u okupiranim krajevima Istočne Europe nakon početka ope-

racije Barbarossa do početka 1942. godine (str. 59-90), a u njima urednici ovoga izvora najviše prostora posvećuju Rosenbergovu značajnom udjelu u procesu formacije „konačnog rješenja“ i njegovu sukobu s Himmlerom oko nadležnosti u spomenutim područjima. Ipak, dnevnicu su vrlo nejasni u krucijalnim pitanjima koja se tiču holokausta (str. 82), pri čemu urednici zagovaraju strukturalističku interpretaciju nastajanja „konačnog rješenja“, čije podrijetlo objašnjavaju konvergencijom različitih faktora, a ne snažnom ličnošću nacističkog diktatora (str. 72, 74, 81). Nažalost, drugim temama koje se ne tiču „vrućih pitanja“ njemačke historiografije, kao što su njemačko-sovjetski odnosi i holokaust, a u dnevniku su više (primjerice, odnos Njemačke i Rumunjske) ili manje (primjerice, razaranje Jugoslavije i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske) spominjane, urednici u uvodu ne posvećuju ni riječi.

Iako su dnevnicu već digitalizirani i transkribirani na internetskoj stranici USHMM-a, to, dakako, ne može zamijeniti ovo kritičko izdanje jer je kontekstualizirano uvodom i popratnim dokumentima te opskrbljeno znanstvenim aparatom. I staro Seraphimovo izdanje, kako je istaknuto u uredničkoj predbilješci (str. 91), baziralo se na teško čitljivim kopijama i stoga obiluje pogreškama. Međutim, moguće je da će u budućnosti biti pronađeno još dijelova dnevnika jer za određene vremenske periode i dalje postoje praznine (str. 37-38).

S obzirom na najrazličitije funkcije koje je Rosenberg obavljao u vremenu kada je vodio dnevnik, ne iznenađuje da su njegovi zapisi vrlo raznovrsnog karaktera. Najčešće su to kratki osvrti (prožeti antisemitskim, rasističkim i ciničnim komentarima) na dnevno-političke događaje i ljude s kojima se susretao, kratke bilješke o razgovorima ili pismenoj korespondenciji s osobama od političkog, društvenog, vojnog ili dr. značenja, kao i o knjigama koje je čitao. Velikim dijelom zastupljene su i teme kršćanskih crkvi u Trećem Reichu koje Rosenberg smatra jednim od glavnih svjetonazorskih neprijatelja. Naravno, na prvom su mjestu po važnosti njegovi zapisi o razgovorima s Hitlerom, čija mu je otvorena potvrda važnija od ičega (v. npr. str. 222), oko aktualnih tema, pri čemu isprva prevladavaju vanjska politika i svjetonazor, a nakon izbijanja rata pitanja vojnih sukoba i okupacijske politike. Budući da su dnevnički zapisi formulirani na najsazetiji i stoga nerijetko izražajno čudan ili, pak, jezično posve neispravan način, što jasno otkriva Rosenbergovu rascijepljenost između želje da prenese vlastita razmišljanja budućim naraštajima i averzije prema vođenju dnevnika (kako sâm kaže, „Abneigung zu Tagebüchern“, str. 279), dnevnicu će najviše koristiti kao riznica sažetih, ali vrijednih informacija o najrazličitijim temama.

Raštrkane na raznim mjestima tako se mogu naći kratke Rosenbergove bilješke o Jugoslaviji i njenim političarima. Primjerice, u veljači 1935. spominju se Hitlerova vanjskopolitička razmatranja o položaju Jugoslavije između Italije i Mađarske (str. 168, slično i u rujnu 1936., str. 207) te Rosenbergov plan da posjeti regenta Pavla Karađorđevića (str. 175), krajem travnja 1936. govori se o trgovinskim pregovorima s Jugoslavijom (str. 182), u prosincu 1936. o posebnim Göringovim vezama s Jugoslavijom (str. 227), a u listopadu 1938. o Velizaru Jankoviću i Milanu Stojadinoviću (str. 262). Hrvatska se prvi put spominje u rujnu 1940., kao „dio između Italije i Mađarske“ koji „mora udariti u jaču njemačku skupinu“ (str. 345). Međutim, zasigurno najvažnije i najvrednije informacije pruža serija zabilješki koje potječu iz, za jugoslavensku monarhiju, sudbonosnih dana od 28. ožujka do 11. travnja 1941. (str. 364-366, 368-371, 374, 376, 378) jer je tada Rosenberg, uvijek željan u dnevniku istaknuti vlastita postignuća, u neposrednoj Hitlerovoj blizini i bilježi njegova razmišljanja o Jugoslaviji u tome vremenu. Rosenbergovo je učešće u događajima

započelo uvečer istog dana kada se dogodio puč u Beogradu (27. ožujka), kako pokazuje zabilješka koju je unio u dnevnik sljedećeg dana:

„Jučer me usred konstitutivne sjednice Instituta za istraživanje židovskog pitanja Führer pozvao iz Frankfurta na Majni u Berlin. Schaub je učinio [!] vrlo tajanstvenim na telefonu: trebao sam sve otkazati, zrakoplov je odmah bio poslan, više ne može reći. Povezao sam stvar s beogradskim pučem, ali sam također mislio na Rusiju, budući da i ovdje stvari ‘plutaju’. Kada sam navečer došao u Kancelariju Reicha, ondje sam već zatekao Keitela. Führer meni: imali ste ranije jednu količinu podzemnih veza, imate li ih još s Hrvatima? – Odgovorio sam, negdje oko 1933. bili su kod nas različiti hrvatski aktivisti. Slijedom naše službene vanjske politike, ali nisu bili podupirani. Neki su stoga postali oprezni, drugi otputovali u Ameriku. Određene gospodarske veze su se održale. Imena i dr. mogu navesti Führeru do 28. u podne. – Svi smo bili jedinstveni da su Srbi napravili popriličnu političku glupost. Mislio sam, problem 600.000 Nijemaca je onda ponovno akutan. Führer: Da, oni moraju ponovno Reichu. – Razgovor je onda došao na formulaciju u proklamacijama slobode za Hrvate.“

Posljednja rečenica, dakle, potvrđuje ostale izvore da je Hitler već tada, isti dan kada je izvršen puč, planirao stvoriti „slobodnu“ Hrvatsku kao sredstvo uništenja Jugoslavije iznutra. Zatim Rosenberg bilježi da je Maček posljednji put u studenom 1939. pokušavao stupiti u kontakt, ali ga je on odbio, kao i da će sada s njime veze obnoviti Walter Malletke, djelatnik u Rosenbergovu Uredu vanjske politike s kojim je Maček prošle godine bio povezan. Konačno, ključno je da u podne 31. ožujka Rosenberg preuzima inicijativu od Ministarstva vanjskih poslova i naglašava Hitleru da će Malletke morati biti „konkretan“, odnosno u razgovoru zagarantirati „slobodnu hrvatsku državu“, na što je Hitler pristao da se može „konkretno izgovoriti“, ali se (kako je Rosenberg zabilježio sljedeći dan) njegovo ime nije smjelo spominjati (str. 368-369). To je jasan dokaz Hitlerove strategije potpune kontrole iz sjene u svim ključnim pitanjima, gdje se drugima samo naizgled dopušta slobodnije djelovanje, pa tako i u planu stvaranja marionetske Hrvatske koji je započeo 27. ožujka.

U vrijeme kada je Malletke pregovarao s Mačekom (o čemu je već pisao Bogdan Krizman, bez znanja ovog izvora), Ministarstvo vanjskih poslova uspjelo je izolirati Rosenberga, pa on nije bio pravovremeno obaviješten o propasti pregovora. U konačnici je 11. travnja zabilježio: „Da je Maček tako jadno podbacio, valja veoma žaliti, sad u Zagreb ulazi Ante Pavelić, dovle podupiran od Talijana. Ima to također svoje mračne strane, iz odanosti prema dotičnom vanjskopolitičkom pravcu učiniti neškodljivima sve protivnike tih država“ (str. 378).

Izgubljena bitka protiv Ministarstva vanjskih poslova nije teško pala Rosenbergu jer mu je Hitler 2. travnja povjerio („Rosenberg, sad je stigao Vaš veliki trenutak!“) vođenje Ureda koji će se baviti „predviđenim razvojem na Istoku“ i čiji su planovi uključivali takve postupke da ih Rosenberg nije htio zapisati u dnevnik, ali je zabilježio da ih „neće nikad zaboraviti“ (str. 372). Ostatak dnevnika, od početka prvog zadatka koji se ticao „centralnog uređenja pitanja istočnoeuropskog prostora“ u travnju 1941. do veljače 1943., ispunjen je (doduše, sve manje kako je taj prostor bio ugroženiji i što se više smanjivao) bilješkama o okupiranim područjima u Istočnoj Europi te razgovorima s nacističkim i vojnim dužnosnicima oko spomenute teme (str. 379-474), da bi zatim, do kraja 1944., više riječi bilo o sve lošijem vanjskopolitičkom i unutarnjopolitičkom položaju, sukobu s drugim moćnim nacistima (poput Bormanna) i uništenju Njemačke uslijed kojega se

Rosenberg povlačio u misli o „slavnoj“ prošlosti (str. 475-523). I ovdje čitatelj može naći zanimljivih zabilješki, poput posljednjeg razgovora s Rudolfom Hessom prije njegova leta u Škotsku u svibnju 1941. (str. 385), bijesnih ispada o Mussolinijevu padu u srpnju 1943. i „bezvrijednom“ talijanskom učešću u ratu (str. 475-476, 478-479), kao i o „izdajničkom“ atentatu na Hitlera 20. srpnja 1944. (str. 509, 511).

Znanstveni aparat u ovome kritičkom izdanju dobre je kvalitete, ali mu se može predbaciti nekoliko stvari. Kratice riječi u dnevnicima urednici nisu razrješavali (za razliku od akronima), niti ih ima u popisu kratica, što može predstavljati manji problem čitateljima kojima njemački nije materinski. Kazala su korisna, ali može se naći nekoliko imena koja se u dnevnicima spominju, a ondje nisu navedena (primjerice, Friedrich Meinecke). Urednički komentari koji prate dnevnik uglavnom su kratke bilješke o osobama koje se spominju i koje je često teško identificirati te ukazuju na sve dijelove koje je Kempner publicirao, a rjeđe daju objašnjenje događaja na koje se Rosenberg referira ili sekundarnu literaturu o dotičnoj problematici. Težište urednika svakako je na ratnim događanjima, što pokazuju dokumenti priloženi na kraju knjige (str. 525-611). Naime, od 23 takva dokumenta, tri su iz međuratnog, a svi ostali iz ratnog razdoblja te ponajviše ukazuju na Rosenbergove antisemitske i antiboljševičke stavove, kao i na njegovo sudioništvo u holokaustu i zločinima na okupiranim područjima u Istočnoj Europi. Unatoč tomu, sigurno je da će se Rosenbergovim dnevnicima koristiti istraživači kako ratnog, tako i međuratnog perioda, a bit će nezaobilazan izvor za one koji istražuju okolnosti nastanka Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. godine.

Matko Globačnik

Povijest se događa i nakon prijelomnica: anatomija jedne hrvatske velikaške porodice

Iskra Iveljić, Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi, Zagreb: Filozofski fakultet, FF Press, 2014., 312 str.

Riječ „anatomija“ uglavnom nas asocira na položaj i odnose pojedinih organa u tijelu. *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi* već svojim naslovom stvara snažnu asocijativnu vezu između vremenskog kontinuiteta ove ugarsko-hrvatske plemićke loze i jedne neprekinute cjeline čovjekova tijela, tijela koje se rađa, stari, obolijeva i umire te čija svaka stanica proživi jedan životni vijek. Profesorica Iskra Iveljić već nam u uvodu svoje knjige govori da se pri pisanju monografije neće ograničiti na devetnaestostoljetne razdjelnice u koje se obično uokviruje obitelj Rauchovih, već da će njihovu lozu pratiti od početaka do suvremenosti i tako istaknuti sve obilje kontinuiteta i diskontinuiteta društveno- kulturnog organizma kakav je jedna velikaška porodica.

U kulturi visokog plemstva upravo je kontinuitet tog povijesnog tijela nešto do čega se osobito drži – na kraju, obiteljska su stabla najčešće predstavljena kao tijelo ogromnog

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

49

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2017.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 49

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina d. d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued
250 primjeraka / 250 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*